

ნორმის პირველი ვერსია მოამზადა ლია ლეჟავამ, გამოქვეყნებულია 1985 წელს თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების N1-2 ბიულეტენში.

ნორმის პროექტის ახალი რედაქცია შეიმუშავა თეა ტეტელოშვილმა.

პროექტი განხილულია თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს 2019 წლის 11 ოქტომბრის სხდომაზე და მიღებულია სახელმწიფო ენის დეპარტამენტის ექსპერტთა კომისიის 2019 წლის 6 დეკემბრის სხდომაზე.

სადაურობის სახელთა წარმოება -ეთ და -ის სუფიქსების შემცველი გეოგრაფიული სახელების გან

-ეთ და -ის სუფიქსების შემცველი გეოგრაფიული სახელებისგან სადაურობის სახელთა წარმოებისას მართლწერასთან დაკავშირებით უნდა გატარდეს შემდეგი წესები:

1. **-ეთ-ისა და -ის-ის** შემცველი გეოგრაფიული სახელებისგან სადაურობის გამომხატველი სიტყვები იწარმოება ამ სუფიქსების შენარჩუნებით: **თიანეთი – თიანეთ-ელ-ი, თიანეთ-ურ-ი; ბოლნისი – ბოლნის-ელ-ი, ბოლნის-ურ-ი...**

2. **აღნიშნული წესი არ ვრცელდება:**

2.1. საზღვარგარეთის ქვეყნებისა და საქართველოს კუთხეების აღმნიშვნელ **-ეთ-სუფიქსი**ან რიგ სახელებზე, რომელთაც სადაურობის სახელები ან **-ეთ-ის** გარეშე ეწარმოებათ, ან შესაბამისი სიტყვები სადაურობის აფიქსების გარეშე გამოხატავენ წარმომავლობას. ასეთებია, მაგალითად: **ჩინეთი – ჩინ-ელ-ი, ჩინ-ურ-ი; ესპანეთი – ესპან-ელ-ი, ესპან-ურ-ი; ბულგარეთი – ბულგარ-ელ-ი, ბულგარ-ურ-ი; რუმინეთი – რუმინ-ელ-ი, რუმინ-ურ-ი; კახეთი – კახ-ელ-ი, კახ-ურ-ი; იმერეთი – იმერ-ელ-ი, იმერ-ურ-ი... რუსეთი – რუსი, რუს-ურ-ი; ჩეხეთი – ჩეხი, ჩეხ-ურ-ი; სვანეთი – სვანი, სვან-ური...**

2.2. საეკლესიო ტიტულატურაში გამოყენებულ ფორმებზე, როგორებიცაა: **მროველ-ურბნელი** მიტროპოლიტი, **მანგლელი** მიტროპოლიტი, **ბოლნელი** მთავარეპისკოპოსი, **ქუთათელი-გაენათელი** მიტროპოლიტი და სხვ.

3. ძირითადი ფორმების გვერდით დასაშვებია **-ეთ და -ის** აფიქსებჩამოცილებული ფუძეებისგან ნაწარმოები ჯერ კიდევ მოქმედი ფორმები: **დუშელი, თიანელი, თიანური, ნავკელი, ნავკური, კლარჯელი (კლარჯის პარალელურად), კლარჯული...**

4. **-ეთ** სუფიქსი ჩამოშორდება ფუძეს, თუ სადაურობის აღმნიშვნელი სახელი მიიღება ჰორიზონტის მხარეების გამომხატველი სიტყვებისაგან:

აღმოსავლეთი – აღმოსავლ-ელ-ი, აღმოსავლ-ურ-ი

დასავლეთი – დასავლ-ელ-ი, დასავლ-ურ-ი

ჩრდილოეთი – ჩრდილო-ელ-ი, ჩრდილო-ურ-ი

გამონაკლისია **სამხრეთი**, რომლისგან ნაწარმოებ სადაურობის სახელებშიც გვექნება პარალელური ფორმები:

სამხრეთი – სამხრ-ელ-ი // სამხრ-ეთ-ელ-ი, სამხრ-ურ-ი // სამხრ-ეთ-ურ-ი; სამხრეთელი მეზობელი, **სამხრეთელი** ხალხი... **სამხრული** დიალექტი, **სამხრული** მეტყველება... **სამხრეთული** კერძები, **სამხრეთული** ტემპერამენტი, **სამხრეთული** კლიმატი...

დასაბუთება

ქართულში სადაურობის გამომხატველი სიტყვების სანარმოებლად **-ელ** და **-ურ (>-ულ)** სუფიქსები დაერთვის გეოგრაფიული სახელების სრულ (თუ სახელი უკუმშველი ან უკვეცელია) ან უსრულ (თუ სახელი კუმშვადი ან კვეცადია) ფუძეებს. მაგ., **ბორჯომ-ი – ბორჯომ-ელ-ი, ბორჯომ-ულ-ი; გონიო – გონიო-ელ-ი, გონიო-ურ-ი; ვაზისუბან-ი – ვაზისუბნ-ელ-ი, ვაზისუბნ-ურ-ი; მცხეთა – მცხეთ-ელ-ი, მცხეთ-ურ-ი...** ეს წესი ზოგადაა, თუმცა ენის განვითარების სხვადასხვა პერიოდში დასტურდება **-ეთ** და **-ის** სუფიქსების შემცველ გეოგრაფიულ სახელთაგან მიღებული სადაურობის გამომხატველი სიტყვების ორი ვარიანტი – **-ეთ/-ის** სუფიქსების შენარჩუნებითა და მათ გარეშე: **თიან-ეთ-ი – თიან-ეთ-ელ-ი // თიან-ელ-ი, ბოლნ-ის-ი – ბოლნ-ის-ურ-ი // ბოლნ-ურ-ი...**

წარმომავლობის **-ელ** და **-ურ** აფიქსთა დართვა მარტივ ფუძეზე ძველი ქართულისთვის ბუნებრივი იყო: **ტბ-ელ-ი (< ტბ-ეთ-ი), კარალ-ელ-ი (< კარალ-ეთ-ი), თბილ-ელ-ი (< თბილ-ის-ი), ურბნ-ელ-ი (< ურბნ-ის-ი)**, თუმცა ძველ ქართულშივე გვაქვს გამონაკლისები: **რუ-ეთ-ელ-ი (< რუ-ეთ-ი), მანგლ-ის-ელ-ი (< მანგლ-ის-ი)**. XIX საუკუნეში გეოგრაფიულ სახელთაგან სადაურობის აღმნიშვნელი ფორმების წარმოებისას იმდენად აქტიურდება აფიქსის შენარჩუნების ტენდენცია, რომ ზოგჯერ **-ეთ** დასტურდება ისეთ ფორმებშიც, რომლებშიც წესით არ უნდა ყოფილიყო. მაგ., **რუსეთელი** (ი. გოგებაშვილი), **უცხოეთელი, ჩინეთური** (ვაჟა-ფშაველა)... **-ეთ-ისა** და **-ის-ის** შენარჩუნებით გეოგრაფიული სახელებისგან სადაურობის ფორმათა მიღება წესი ხდება და თანამედროვე ქართულში იგი უპირატესია.

ზოგ შემთხვევაში ენამ ერთმანეთისგან მნიშვნელობით გამიჯნა სადაურობის აფიქსიანი ერთი სიტყვის პარალელური ვარიანტები: **ურბნელი** გამოიყენება საეკლესიო ტიტულატურაში, მაგ., მროველ-ურბნელი მიტროპოლიტი, ხოლო **ურბნისელი** აღნიშნავს სოფელ ურბნისში მცხოვრებს, წარმოშობით იქაურს. ანალოგიური წარმოებისაა საეკლესიო ტიტულატურაში მიღებული ისეთი ფორმებიც, როგორებიცაა: **მანგლელი** მიტროპოლიტი, **ბოლნელი** მთავარეპისკოპოსი, **ქუთათელი-გაენათელი** მიტროპოლიტი და სხვ.

მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე ქართულში სადაურობის სახელები ზოგ შემთხვევაში მაინც ინარმოება **-ეთ / -ის** სუფიქსებმოკვეცილი ვარიანტებისგან (**დუშელი, ბოლნელი, ბოლნური, თიანელი, თიანური, ნავკელი, კლარჯელი** (კლარჯის პარალელურად), **კლარჯული...**), ქართული ენის განვითარების ტენდენციის შესაბამისად, სალიტერატურო ენისთვის ბუნებრივი **-ეთ** და **-ის** სუფიქსებშენარჩუნებული სიტყვებია: **თიანეთელი, თიანეთური, დუშეთელი, ნავკისელი** და სხვ.

აქვეა განსახილველი ჰორიზონტის მხარეთა აღმნიშვნელი ფუძეებისგან წარმოშობის სახელები. როგორც წესი, **აღმოსავლეთისგან, დასავლეთისა** და **ჩრდილოეთისგან** სადაურობის სახელები უმეტესად მიიღება **-ეთ** აფიქსჩამოცილებულ ფუძეზე წარმომავლობის **-ელ-ისა** და **-ურ-ის (> -ულ-ის)** დართვით: **აღმოსავლეთი – აღმოსავლ-ელ-ი, აღმოსავლ-ურ-ი; დასავლეთი – დასავლ-ელ-ი, დასავლ-ურ-ი; ჩრდილოეთი – ჩრდილო-ელ-ი, ჩრდილო-ურ-ი**. გამონაკლისია **სამხრეთი**, რომელიც ამგვარ შემთხვევებში იჩენს **-ეთ** ბოლოსართის შენარჩუნების ტენდენციას – **სამხრ-ელ-ისა** და **სამხრ-ულ-ის** გვერდით გვხვდება **სამხრეთ-ელ-ი** და **სამხრეთ-ულ-ი**. ეს ფორმები პარალელურ ვარიანტებად უნდა იქნეს განხილული თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენისთვის. ამგვარ დაშვებას მხარს უჭერს როგორც ენობრივი ტენდენცია (**-ეთ** აფიქსის შენარჩუნებისა), ასევე ამ ფორმათა ხშირი გამოყენება, რასაც ქართული ენის ეროვნული კორპუსისა და ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ენის კორპუსის მასალაც ადასტურებს. ამგვარად, გვექნება: **სამხრეთი – სამხრ-ელ-ი // სამხრეთ-ელ-ი, სამხრ-ულ-ი // სამხრეთ-ულ-ი**.

თანამედროვე ქართულში არის საზღვარგარეთის ქვეყნებისა და საქართველოს კუთხეების აღმნიშვნელი **-ეთ-სუფიქსიანი** რიგი სახელებისა, რომელთაც სადაურობის სახელები ან **-ეთ-** ის გარეშე ეწარმოებათ, ან შესაბამისი სიტყვები სადაურობის აფიქსების გარეშე გამოხატავენ

წარმომავლობას. ასეთებია, მაგალითად: **ჩინეთი – ჩინ-ელ-ი, ჩინ-ურ-ი; ესპანეთი – ესპან-ელ-ი, ესპან-ურ-ი; ბულგარეთი – ბულგარ-ელ-ი, ბულგარ-ულ-ი; რუმინეთი – რუმინ-ელ-ი, რუმინ-ულ-ი; კახეთი – კახ-ელ-ი, კახ-ურ-ი; იმერეთი – იმერ-ელ-ი, იმერ-ულ-ი... რუსეთი – რუსი, რუს-ულ-ი; ჩეხეთი – ჩეხი, ჩეხ-ურ-ი; სვანეთი – სვანი, სვანური...** თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში აღნიშნული ფორმები დამკვიდრებულია, მათთან მიმართებით წესის შემუშავების საკითხი არ დაისმის და, რა თქმა უნდა, არც წინამდებარე ნორმაში განიხილება ისინი.

ზემოთქმულის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში **-ეთ** და **-ის** სუფიქსების შემცველი გეოგრაფიული სახელებისგან სადაურობის სახელთა წარმოებისას მართლწერასთან დაკავშირებით უნდა გატარდეს შემდეგი წესები:

1. **-ეთ-ისა და -ის-ის** შემცველი გეოგრაფიული სახელებისგან სადაურობის გამომხატველი სიტყვები იწარმოება ამ სუფიქსების შენარჩუნებით: **თიანეთი – თიანეთ-ელ-ი, თიანეთ-ურ-ი; ბოლნისი – ბოლნის-ელ-ი, ბოლნის-ურ-ი...**

2. აღნიშნული წესი არ ვრცელდება:

2.1. საზღვარგარეთის ქვეყნებისა და საქართველოს კუთხეების აღმნიშვნელ **-ეთ-სუფიქსი**ან რიგ სახელებზე, რომელთაც სადაურობის სახელები ან **-ეთ-ის** გარეშე ეწარმოებათ, ან შესაბამისი სიტყვები სადაურობის აფიქსების გარეშე გამომხატავენ წარმომავლობას. ასეთებია, მაგალითად: **ჩინეთი – ჩინ-ელ-ი, ჩინ-ურ-ი; ესპანეთი – ესპან-ელ-ი, ესპან-ურ-ი; ბულგარეთი – ბულგარ-ელ-ი, ბულგარ-ულ-ი; რუმინეთი – რუმინ-ელ-ი, რუმინ-ულ-ი; კახეთი – კახ-ელ-ი, კახ-ურ-ი; იმერეთი – იმერ-ელ-ი, იმერ-ულ-ი... რუსეთი – რუსი, რუს-ულ-ი; ჩეხეთი – ჩეხი, ჩეხ-ურ-ი; სვანეთი – სვანი, სვანური...**

2.2. საეკლესიო ტიტულატურაში გამოყენებულ ფორმებზე, როგორებიცაა: **მროველ-ურბნელი** მიტროპოლიტი, **მანგლელი** მიტროპოლიტი, **ბოლნელი** მთავარეპისკოპოსი, **ქუთათელ-გაენათელი** მიტროპოლიტი და სხვ.

3. ძირითადი ფორმების გვერდით დასაშვებია **-ეთ** და **-ის** აფიქსებჩამოცილებული ფუძეებისგან ნაწარმოები ჯერ კიდევ მოქმედი ფორმები: **დუშელი, თიანელი, თიანური, წავკელი, წავკური, კლარჯელი (კლარჯის პარალელურად), კლარჯული...**

4. **-ეთ** სუფიქსი ჩამოშორდება ფუძეს, თუ სადაურობის აღმნიშვნელი სახელი მიიღება ჰორიზონტის მხარეების გამომხატველი სიტყვებისაგან:

აღმოსავლეთი – აღმოსავლ-ელ-ი, აღმოსავლ-ურ-ი

დასავლეთი – დასავლ-ელ-ი, დასავლ-ურ-ი

ჩრდილოეთი – ჩრდილო-ელ-ი, ჩრდილო-ურ-ი

გამონაკლისია **სამხრეთი**, რომლისგან ნაწარმოებ სადაურობის სახელებშიც გვექნება პარალელური ფორმები: **სამხრეთი – სამხრ-ელ-ი // სამხრ-ეთ-ელ-ი, სამხრ-ულ-ი // სამხრ-ეთ-ულ-ი; სამხრეთელი** მეზობელი, **სამხრეთელი** ხალხი... **სამხრული** დიალექტი, **სამხრული** მეტყველება... **სამხრეთული** კერძები, **სამხრეთული** ტემპერამენტი, **სამხრეთული** კლიმატი...